

УДК 351.755.3+341.324+342.71
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/176-178

Вадим МАЛЬЦЕВ

викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Анатолій КОРОТІН
курсант 1 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИМУСОВА ПАСПОРТИЗАЦІЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Проблематика примусової паспортизації на тимчасово окупованих територіях України, зокрема у Криму, Донецькій та Луганській областях, а також у Херсонській та Запорізькій областях після 24 лютого 2022 р. відкриває широке поле для аналізу з точки зору міжнародного права, прав людини та гуманітарного права. Ця практика, що набула особливої актуальності в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, викликає серйозну занепокоєність щодо її впливу на основоположні права та свободи людини.

Методи, застосовані для здійснення примусової паспортизації, охоплюють широкий спектр порушень прав людини, від психологічного тиску та інтимидації до фізичного насильства та катувань. Ці дії, спрямовані на те, щоб змусити громадян прийняти паспорт держави-агресора, обмежують основоположні права людини, включаючи свободу пересування, доступ до медичних послуг, освіти, праці, право на власність, вибір місця проживання, а також право на свободу вираження своєї національної чи етнічної приналежності [1, с. 107].

Російська окупаційна влада систематично застосовує примусову зміну громадянства на окупованих територіях України, що є грубим порушенням міжнародного права. Цей процес, здійснюваний через нав'язування російського громадянства місцевому населенню, передбачає вилучення українських паспортів і видачу паспортів росії. Такі дії не лише позбавляють людей їхньої національної ідентичності, але й ставлять під сумнів легітимність цих «документів», особливо в контексті їхньої юридичної сили в самій російській федерації.

Значну увагу варто приділити інформації, що циркулює в українському інформаційному просторі, зокрема повідомленню, яке з'явилося в етері «Єдиних новин» 03 червня 2023 р. про шантаж батьків на окупованих територіях Запорізької області. Іван Федоров, мер міста Мелітополь, звернув увагу на використання дітей як засобу тиску для забезпечення масової паспортизації. Зокрема, окупаційна адміністрація відмовляє у медичному обслуговуванні дітям, батьки яких не мають російського паспорта або відмовляються підтримувати російську владу. Це стосується навіть тих дітей, які страждають на діабет та інші хронічні захворювання, яким з червня не видаються необхідні безкоштовні лікарські засоби. Російські медичні працівники, зокрема екіпажі швидкої допомоги, відмовляються госпіталізувати таких дітей, пропонуючи лікування лише за наявності російського паспорта у дітей віком від 14 років або заяви від батьків про визнання молодших дітей громадянами росії [2, с. 183–184].

Примусова паспортизація, здійснювана окупаційною владою на тимчасово захоплених територіях, являє собою грубе порушення фундаментальних прав людини, зокрема права на свободу переміщення. Це право закріплене у ст. 13 Загальної декларації прав людини [3] та ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4], які визначають свободу особи переміщуватися в межах держави та залишати будь-яку країну, включаючи свою власну.

Окупаційна влада, здійснюючи заміну українського громадянства на російське через примусову видачу паспортів, фактично обмежує ці права. Особи, які піддаються примусовій паспортизації, можуть зіткнутися з серйозними перепонами для своєї свободи пересування, зокрема з втратою можливості легально перетинати державні кордони або, навпаки, з обмеженнями на переміщення в межах тимчасово окупованої території.

Також важливо підкреслити, що примусова паспортизація має прямиий вплив на

доступ до освіти та охорони здоров'я. Відомі випадки з Херсонської області свідчать, що діти, батьки яких відмовилися прийняти паспорт рф, були виключені з освітнього процесу, а дорослі та діти, хворі на цукровий діабет, були позбавлені доступу до життєво необхідних медичних препаратів [5]. Це підкреслює систематичне порушення прав людини, що виходить за межі простої зміни документації, оскільки пов'язане зі втручанням в основні аспекти життя людей, включаючи їхнє фізичне здоров'я та освіту.

Процес громадянзації на окупованих територіях, який втілюється державою-окупантом шляхом надання статусу свого громадянина особам, що проживають на цих територіях, має значні правові та соціально-політичні наслідки. Одним із безпосередніх і найбільш драматичних результатів цього процесу є мобілізація новоприйнятих громадян до збройних формувань держави-окупанта, що засвідчує її намагання зміцнити військовий контроль над окупованими регіонами та використовувати місцеве населення в інтересах своєї воєнної стратегії. Ця практика, що широко застосовується на територіях, тимчасово окупованих російською федерацією, є втіленням прямого порушення міжнародного гуманітарного права, що вимагає негайного міжнародного реагування [6, с. 262].

Крім того, політика масової видачі російських паспортів призводить до значного збільшення кількості осіб з подвійним громадянством, що породжує низку юридичних та соціальних проблем. З одного боку, російська федерація демонструє ігнорування існуючих міжнародних норм, що регулюють питання подвійного громадянства, з іншого – створює передумови для подальшої інтеграції окупованих територій у свою правову та соціальну систему. Особливо тривожним є тиск на громадян України, що змушені прийняти російське громадянство, відмовитися від свого українського громадянства, що є частиною більш широкої стратегії ерозії національної ідентичності і суверенітету України [7, с. 40].

Не менш важливим аспектом є загроза депортації, що висить над тими, хто відмовляється отримати паспорт громадянина рф. Указ № 307, анонсований російською владою, передбачає депортацію українських громадян, які не бажають прийняти російське громадянство та визнані «іноземними громадянами» на власній землі. Цей крок є черговим свідченням спроби російської федерації змінити демографічний і культурний ландшафт окупованих територій, підриваючи основи міжнародного права та порушуючи права людини. Зазначена політика вимагає рішучої відповіді з боку міжнародної спільноти, що буде спрямована на захист основних прав і свобод людини, а також підтримку територіальної цілісності та суверенітету України [8, с. 113].

У контексті розроблення стратегій реагування на проблему паспортизації на окупованих територіях, зокрема щодо нав'язування громадянства країни-окупанта українським громадянам та відповідних наслідків, необхідно зосередити увагу на комплексному підході, який би включав правові, дипломатичні, соціальні та освітні ініціативи. Вирішення цієї проблеми вимагає від України, міжнародної спільноти та правозахисних організацій застосування скоординованих дій, спрямованих на захист прав та свобод українських громадян, а також на відновлення справедливості та законності на порушених територіях.

Необхідно розробити та впровадити реальні та дієві міжнародно-правові механізми для протидії нав'язуванню громадянства державою-окупантом, включаючи моніторинг та реагування на порушення з боку міжнародних організацій, таких як ООН та Рада Європи, та формування судових прецедентів за нормами міжнародного права. Дипломатичний тиск та санкції проти агресора, спрямовані на ізоляцію та обмеження його політичних та економічних можливостей, виступають ключовими інструментами у цьому процесі.

Також важливими є соціальні та освітні ініціативи для підтримки постраждалих громадян, включаючи психологічну допомогу та забезпечення доступу до незалежної інформації. Дії російської окупаційної влади щодо примусової паспортизації порушують міжнародне право, підривають людську гідність та свободу і вимагають негайної міжнародної відповіді. Практика відмови у медичному обслуговуванні дітям та обмеження доступу до освіти та необхідних медичних препаратів підкреслює зловмисний вплив такої політики на найбільш вразливі верстви населення. Мобілізація осіб, примусово наділених новим громадянством, до збройних формувань держави-окупанта, не лише засвідчує спроби зміцнення військового контролю, але й становить пряме порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Політика масової видачі російських паспортів, що призводить до збільшення осіб з подвійним громадянством, створює серйозні правові та соціальні виклики та відображає глибоке ігнорування міжнародних норм. Такі дії не лише загострюють правову та соціальну

кризу, але й сприяють подальшій асиміляції окупованих територій в структуру держави-окупанта.

Реакція міжнародної спільноти на ці виклики повинна бути негайною та рішучою. Важливо не лише засудити порушення прав людини та міжнародного права, але й вжити конкретних заходів для захисту прав та свобод постраждалих, а також відновлення міжнародної справедливості та правопорядку. Цей виклик вимагає скоординованих зусиль на всіх рівнях міжнародної спільноти, аби забезпечити повагу до міжнародних зобов'язань та захист основних прав людини.

1. Смородіна Д., Невара Л. Примусова паспортизація як порушення основоположних прав людини на тимчасово окупованих територіях. *The 15th International scientific and practical conference «Distance education as the main problem of young people»* (Madrid, December 26–29, 2023) Madrid, Spain, 2023. С. 107–110. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/56932/1/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2.pdf#page=108>.

2. Олешко Н. Прояви геноциду українського народу на тимчасово окупованих рашистами територіях України (2022–2023 рр.). *Scientific Collection «InterConf+»*. 2023. № 34 (159). С. 176–185. URL : <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.06.2023.017>.

3. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

5. На ТОТ Херсонської області українцям не надають медичні послуги без російського паспорту. *NV*. URL : <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/primusovapasportizaciya-na-tot-u-hersonskiy-oblasti-ukrajincyam-ne-nadayut-medichniposlugi-50363391.html>.

6. Радченко О. І. Міжнародно-правовий аспект забезпечення права особи на громадянство в умовах війни та окупації територій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Т. 3. С. 259–266. URL : <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.44>.

7. Радченко О. І. Право особи на громадянство: проблеми забезпечення в умовах війни. *Protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în procesul asigurării ordinii și securității publice : Ediția III-a* (Chișinău, 7 decembrie 2023). Chișinău, Moldova, 2023. С. 38–41. URL : https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/197063#.

8. Рябчинська О. П. Кримінально-правова оцінка примусової паспортизації та набуття громадянства РФ на тимчасово окупованих територіях України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 11 трав. 2023 р.). Харків, 2023. С. 109–115. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19740/1/konf_NBU-2023.pdf.

УДК 342.78

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/178-180

Анатолій НАТОЧІЙ

старший викладач кафедри ТСП
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Питання про застосовність прав людини до умов збройних конфліктів активно дискутувалося протягом декількох десятиліть. Найчастіше в центрі обговорення опинялося питання про те, чи продовжують діяти права людини в умовах збройного конфлікту.

Як відомо, збройні конфлікти існували на всіх етапах розвитку суспільства. Та, як правило, ці збройні конфлікти часто виходять за межі певної держави, набуваючи при цьому статус міжнародних. У сучасному суспільстві проблема реалізації прав людини в ході військових дії набула якщо не глобального, то вельми поширеного характеру. Міжнаціональні конфлікти найчастіше виражаються в застосуванні сили протиборчими сторонами, а також характеризуються проявом тероризму і насильства, що є досить негативним фактом.

Важливим є те, що в обстановці збройного конфлікту складно говорити про будь-які права людини, проте не можна забувати, що права людини – це поняття, що характеризує